

Utdrag ur

Protokoll fört vid förbunds församlingens sammanträde 2008-11-11 på Lunds universitet

§ 10 Rekommendationer om användningen av stipendier i studier på forskarnivå (dnr 07/105)

Bengt Karlsson redogjorde för arbetsgruppen om rekommendationer för användning av stipendier på forskarnivå. Gruppen har i enlighet med sitt uppdrag lagt ett förslag om att skapa ett enhetligt system för finansiering av forskarstudier som innebär att stipendier slutar användas för försörjning av forskarstuderande. Förslaget har gått på remiss, där de flesta lärosäten uttalat sig positivt om att lösa grundproblemet, samtidigt som kritik mot förslagets genomförande och konsekvenser rests från ett antal lärosäten. Styrelsen fattade beslut (081006-081007, § 29) om att föreslå Förbunds församlingen att anta rapportens rekommendationer, men notera att det i enskilda fall kan finnas orsak att göra undantag.

Förbunds församlingen diskuterade frågan, och konstaterade att oenigheten bland medlemmarna är för stor för att rekommendationerna skall kunna antas.

Förbunds församlingen beslutade att:

- inte anta föreslagna rekommendationer om användning av stipendier i studier på forskarnivå
- uppdra åt styrelsen att arbeta med att påverka finansiärerna att hantera stipendier i riktning mot de principer som anges i rapporten.

HANTERING AV BIDRAG FÖR STIPENDIER HUVUDSAKLIGEN FÖR UTBILDNING PÅ FORSKARNIVÅ

Rapport till SUHF:s styrelse 10 juni 2008.

1. Sammanfattning

Stipendier förekommer på alla utbildningsnivåer i svenskt högskoleväsende inklusive postdoktoral nivå. Denna rapport koncentreras till förslag som rör sådana stipendier som utgör huvudsaklig försörjning av personer i utbildning på forskarnivå. Rapporten har tagits fram av en arbetsgrupp inom SUHF utsedd av förbundets presidium på uppdrag av dess styrelse. Huvuduppdraget för arbetet är att föreslå former för finansiering som innebär att resurser som idag används för stipendier kan utnyttjas för i första hand doktorandanställningar (alternativt utbildningsbidrag). I slutet av rapporten ges ett antal rekommendationer som gruppen vill föreslå för diskussion i styrelsen. Grundprincip i rekommendationen är att samtliga studenter antagna till utbildning på forskarnivå vid svenska lärosäten skall behandlas likvärdigt vad gäller krav på studier och finansieringsformer. För att ändringar skall kunna komma till stånd är det angeläget att lärosätena konsekvent verkar för att minska stipendiefinansiering till förmån för en mer jämlik hantering av samtliga doktorander vid svenska lärosäten.

Målet för de rekommenderade förändringarna är att utnyttja befintliga resurser för att skapa en rättvis, attraktiv akademisk miljö. Gruppen är medveten om att olika mål beträffande kvantitet och kvalitet ställs mot varandra och att totalvolymen av studenter på forskarnivå kan komma att minska men att argumenten för en förändring i den riktning vi föreslår är starka. Kvalitet i utbildnings- och forskningsmiljö ställs mot total mängd forskning och antalet utbildade på forskarnivå i det fall resurssituationen förblir oförändrad.

2. Uppdrag, arbetssätt och medlemmar i arbetsgruppen

SUHF:s styrelse beslutade i oktober 2007 att en arbetsgrupp skulle utreda frågan om bidrag för stipendier och att föreslå gemensamma riktlinjer för SUHF:s medlemmar. I fördiskussionerna till uppdraget fastslog styrelsen att strävan bör vara att doktorander har sin försörjning genom doktorandanställning. I vårt förslag har vi dock använt begreppet doktorandanställning (alternativt utbildningsbidrag), i enlighet med högskoleförordningens intentioner¹. Uppdraget till arbetsgruppen uttalar mot bakgrunden att finansiering via stipendier bör undvikas då de inte ger doktoranden² samma grundtrygghet genom tillgång till socialförsäkringsskydd och pensionsförmåner.

SUHF:s presidium har utsett Boo Johansson (GU) att vara sammankallande i gruppen som också består av Elias Arnér (KI), Kristine Widlund (LU) och Rikard

¹ Vårt uppdrag har inte varit att diskutera utbildningsbidragets framtid i sig

² I denna rapport används beteckningen doktorand för en person som är antagen till utbildning på forskarnivå

Lingström (KTH). Den senare har utsetts av SFS. Bengt Karlsson (SUHF) har varit gruppens sekreterare.

Syftet med uppdraget har i arbetsgruppens tolkning varit att föreslå alternativ till direktstipendiering, t.ex. genom att externa medel som går till stipendier istället ges till lärosätet för hel- eller delfinansiering av anställning som doktorand eller i andra hand till utbildningsbidrag. Ett lärosäte kan således komplettera finansieringen till dessa nivåer i den mån donerat belopp för stipendier ej är tillräckligt för full finansiering. De förslag som lämnas bör kunna vara förenliga med finansierarnas målsättning även om de former som föreslås har anpassats till de krav som numera bör ställas på kvalitet och studiesocial trygghet för doktorander. Stipendiemedel kan med den föreslagna modellen bidra till att ytterligare förstärka utbildningen på forskarnivå i Sverige samtidigt som den bidrar till en önskvärd hög utväxling i form av nya kvalificerade doktorer. Arbetsgruppen inser behovet av att en konsekvensanalys av förändrade stipendieregler genomförs med avseende på dimensionering, kvalitet samt regelverk. Arbetsgruppen har i sina förslag försökt beakta förväntade effekter av rekommendationerna men en konsekvensanalys behöver göras i relation till varje enskilt lärosätes regelverk och omfattning av försörjningsstipendier.

Motivet för arbetet har varit att ”utveckla för att avveckla” och att modernisera formerna för användning av stipendiemedel vid svenska lärosäten. Globaliseringsrådet och HSV har nyligen producerat rapporter, som i viss mån rekommenderar utökning av stipendieanvändning, vilket ej tydligt är förenligt med arbetsgruppens uppdrag. Rapporten tar i sin förslagsdel upp förslag där lärosätena själva har möjlighet att besluta om vägval. För andra delar krävs påverkan på andra myndigheter och organisationer liksom på departementsnivå.

Gruppens arbete har i enlighet med uppdraget haft ett huvudsakligt fokus på utbildning på forskarnivå, även om frågan om stipendier också spänner över den avancerade nivån och den postdoktorala nivån. Beträffande dessa nivåer, som alltså inte ingår i gruppens uppdrag, vill vi dock framhålla att stipendiering av personer på avancerad nivå förefaller mindre komplex, men de resonemang vi för kring utbildning på forskarnivå också bör kunna övervägas för den postdoktorala nivån. Vi för avsiktligt inga diskussioner om smärre stipendier av kategorin resestipendier eller andra mindre stipendier som uppfattas som oproblematiske, utan fokuserar på sådana som utgör stipendiatens huvudsakliga försörjning under sin utbildning på forskarnivå.

Föreliggande rapport har växt genom diskussioner vid fyra möten under första halvåret 2008. Några har förts i plenum och andra har byggts på telefonkonferenser. Gruppen har inte hunnit bedriva ett förankringsarbete med alla större stipendiefinansierare. Vid ett sammanträde deltog representanter för Svenska institutet och de stipendier som Svenska institutet förmedlar för utländska studenters vistelser i Sverige diskuterades.

Gruppen har begärt att från SUHF:s medlemmar få ta del av de styrdokument man har rörande stipendier. Endast några få svar har kommit på denna förfrågan. Vi har också noterat Skatteverkets kommentarer kring stipendier samt vad som framförts i vissa lärosätens egna juridiska utredningar. Vi har även noterat andra diskussio-

ner om stipendier, t.ex. den koppling till *Svartköp och svartjobb i Sverige* som Skatteverket tagit fram och som bl.a. SULF tagit fram synpunkter på och också begärt ytterligare förtydliganden av det skattetekniska regelverket kring stipendier. Gruppens preliminära slutsatser presenterades översiktligt vid ett seminarium under maj månad om fördelar och risker med stipendier arrangerat av Sveriges universitetslärarförbund. Förslagen mottogs väl i den kretsen.

3. BAKGRUND

Stipendium – vad är det och vilka regler gäller?

Vad som utgör ett stipendium finns inte rättsligt definierat, vilket innebär att det finns ett stort utrymme för tolkningar. I skolans värld kan ett stipendium t.ex. utgöras av ett antal biocheckar som belöning till ”bästa elevprestation”, medan det när det handlar om t.ex. utbildning på forskarnivå finns krav på att stipendiet skall användas för stipendiatens egen förkovran. Med stipendium menas i de flesta sammanhang ett ekonomiskt bidrag till en fysisk person som utges för mottagarens utbildning. Det kan, enligt uttalanden av jurister t.ex. vara frågan om litterär, konstnärlig eller därmed jämförlig verksamhet, en idrottslig verksamhet eller en verksamhet som forskare eller uppfinnare. Begreppet stipendium omfattar inte ersättning för arbeten för utgivarens räkning (lön eller annan arbetsersättning).

Stipendium mottas skattefritt och därmed behöver mottagaren inte deklarerat stipendiet. För att stipendiets skattefrihet skall gälla krävs dock att ingen form av krav på motprestation ställs på mottagaren. Om så sker är stipendiet att betrakta som ersättning för arbete och skall betraktas som lön, dvs beskattas. För stipendiogivare är ett stipendium heller inte förenat med sociala avgifter. Om Skattemyndigheten bedömer att det handlar om ersättning för arbete så kan såväl stipendiat och uppdragsgivare drabbas av eftertaxeringar inkluderande krav på skatt, sociala avgifter m.m.

Regelverken kring stipendiehanteringen och möjligheten till skattefrihet är alltså oklar. Det gäller t.ex. även frågor om hur många utbetalningar som kan göras under ett år (eller flera år) och med vilken regelbundenhet för att de skall betraktas som skattefria stipendier och inte komma att beskattas. I en promemoria som upprättats efter en skatteinspektion på Lunds universitet diskuteras hur många utbetalningar som kan göras under en viss tid. Där refereras att Regeringsrätten bedömt att två utbetalningar på två år inte är periodiskt, medan tre utbetalningar på tre år är det. Tre utbetalningar på tre månader bedömdes som icke periodiskt, medan tolv utbetalningar på lika många månader var periodiskt. Några klara regler synes inte finnas. Det är heller inte gruppens uppdrag att bringa enhetlighet i de statliga regelverken, men vi konstaterar att frånvaron av enhetlighet i domstolarnas bedömningar lämnar utrymme för osäkerhet. Eftersom en prövning av stipendiets skattefrihet prövas i efterhand finns det skäl för stor försiktighet och restriktivitet.

För den händelse ett stipendium ges till person som har fått lön från lärosätet under de senaste två åren kan Skatteverket betrakta det som arbetsinkomst (förtäckt lön, stipendiet sägs vara smittat) och i flera lärosätets interna rekommendationer noteras regler för att undvika att stipendier som är utdelade av lärosätet ska betraktas som smittade. KTH har t.o.m. tre års karantän i sina rekommendationer. Smittrisken innebär därmed att en person i utbildning på forskarnivå som skulle kunna

komma ifråga som stipendiat, inte kan skaffa sig undervisningserfarenheter genom avlönade läraruppdrag, eller på annat sätt bistå med arvoderade sysslor av någon omfattning. Skatteverket anför i kommentarer till en fråga ställd av SULF att det är omöjligt att ange några regler för när ett stipendium är smittat, det avgörs från fall till fall. Det kan därmed vara tillåtet med mindre arvoderade uppdrag som t.ex. några tusen kronor för insats som ”tutor”, medan det finns ett prejudikat i form av en Kammarrättsdom (mål 3265-1999) från år 2000 som bedömer att ett postdoktorsstipendium en person haft omedelbart före ett Marie Curie-stipendium (som skall beskattas) varit smittat och därmed retroaktivt skulle beskattas.

Stipendiater bör inte delta i forskning av beställningskaraktär för att undvika diskussioner om ”nyttan” för uppdragsgivaren. Stipendiats insatser får generellt sett aldrig vara till nytta för uppdragsgivaren så att det därmed kan ifrågasättas om stipendiats ersättning inte är att betrakta som lön för utfört uppdrag.

Ett kuriosum i diskussionen av stipendier är att i slutet av 1970-talet omvandlades de dåvarande doktorandstipendierna till beskattade utbildningsbidrag, dvs våra förslag att minska stipendiehanteringen är egentligen ett fullföljande av förslagen i den ca 30 år gamla forskarutbildningsutredningen FUN. Utbildningsbidragen har visserligen ändrat karaktär men i någon mening ett mellansteg på väg till en situation där alla doktorander har doktorandanställning.

Typer av stipendier

Det förekommer idag många typer av stipendier inom högre utbildning och forskning i Sverige.

Egeninrättade stipendier: I samtliga regelverk gruppen tagit del av noteras att stipendier inte får inrättas med statliga medel. Enligt Regleringsbrevet för budgetåret 2008 avseende universitet och högskolor m.m. får inte stipendier som är avsedda att vara ett alternativ till lön eller någon annan form av studiefinansiering för doktorander finansieras med medel från statsbudgeten. Med statsbudgeten avses såväl anslag för forskning och utbildning på forskarnivå som andra statliga medel som fördelas via en statlig myndighet. Förvånande är i detta sammanhang den policy som praktiseras av Svenska institutet och SIDA/SAREC (se nedan).

Om ett bidrag från extern finansiär utnyttjas för inrättande av stipendium skall finansierarens uttryckliga tillstånd inhämtas. Enligt de flesta lokala regelverk skall sådana stipendier utlysas och alltid vara kopplade till en utbildningsplan.

Stiftelser och fonder: Det finns åtskilliga fonder och stiftelser som beviljar stipendier för förkovran. Ofta täcker de inte hela kostnaden för uppehälle osv. Det finns dock exempel på donatorer som kräver att deras bidrag används för stipendium och inte som lön för doktorander i projektet. Det är bl.a. för att undvika sådana krav, som gruppen lägger sina förslag.

Externa stipendier: Externa bidragsgivare ger stipendium direkt till mottagaren.

Svenska institutet och SIDA/SAREC: SI liksom SIDA/SAREC administrerar ett antal stipendier för utbildning på forskarnivå, dels i samarbetsavtal med andra länder (exempelvis Pakistan) där medlen kommer från samarbetspartnern, dels med

svenska medel som i biståndssyfte ges för att möjliggöra biståndsländernas forskarstudierande att kunna bedriva sina studier här. De beviljas ofta för 6-12 månader med utländska studenter inskrivna som doktorander vid svenska lärosäten som mottagare.

Marie Curie och vissa andra EU-stipendier: Dessa betraktas, trots namnet, inte som stipendier utan skall beskattas som lön.

Förutbildningar: Några lärosäten, bl.a. KI och SU ger stipendier för personer som deltar i forskningsförberedande grundutbildning på upp till 12 månader. Denna verksamhet är förlagd till den avancerade utbildningsnivån och omfattar således inte en egentlig försörjning motsvarande de krav som ställs för doktorander.

Postdoktorala stipendier. Dessa är väletablerade men gränsdragningen mot strikta regler för "utbildning/förkovran" och undvikande av smitta kan vara problematisk. Upp till två år med stipendium är vanligt. I allmänhet krävs att stipendiaten flyttar till annat lärosäte. Betänkandet "Karriär för kvalitet" innehåller förslag om en två-årig postdoktoral anställning som kan komma att påverka de svenska postdoktorala stipendiernas användning vid svenska lärosäten.

För- och nackdelar finns med stipendier jämfört med andra finansieringsformer

Fördelarna med stipendier är framför allt att de är ekonomiskt fördelaktiga för den betalande även om kostnader för vissa försäkringar räknas in. Stipendiaten kan också få mer pengar i handen än vad t.ex. utbildningsbidrag ger. Detta gör att en viss summa medel som används till stipendier, kan ge utbildning för fler personer än om samma medel skulle användas till lön. Detta ses därför av många bidragsgivare och forskare som god användning av externa anslag, genom att medel kan användas till att ge utbildning för fler studenter. Svenska institutet och andra argumenterar också för att utländska studenter som troligen inte är i behov av framtida svenska sociala förmåner med fördel kan finansieras genom stipendier samt att man därmed kan nå fler personer. De utländska stipendiaterna kommer enligt argumenten inte att stanna kvar i Sverige efter studierna och det är därför inte så viktigt för dem med de sociala förmåner som är kopplade till en anställning. Ett argument som ofta framförs är dessutom att stipendiebeloppet är vida överstigande en lön i hemlandet vilket gör att stipendiaterna initialt är positivt inställda till att motta stipendier.

Nackdelarna med stipendier är att de inte ger stipendiaten del av något socialt skyddsnät. Stipendium är inte sjukpenninggrundande inkomst, dvs kvalificerar inte för föräldraförsäkring och sjukförsäkring, och är heller inte grund för A-kassa eller framtida pension. Till skillnad från utbildningsbidraget finns heller inte någon självklar rätt att behålla ett stipendium vid sjukdom eller föräldraledighet, vilket för stipendiaten är en uppenbar nackdel. Bland andra SU, KTH och LU har i sina regler att (egeninrättade) stipendier får behållas under sjukdomstiden, men att den totala stipendietiden inte förlängs. Detta kan eventuellt lösas med en försäkringslösning, men en sådan saknas idag. Lärosätet ansvarar för stipendiatens arbetsmiljö och kan teckna försäkring hos Kammarkollegiet vad gäller olycksfall och arbets-

skador, men bristerna i det sociala skyddsnetet inklusive pensionspoäng kvarstår. Stipendier brukar av skattetekniska skäl (se ovan) användas i högst två år, vilket bör beaktas då fakultetsnämnden skall ansvara för att en person som är antagen till utbildning på forskarnivå skall ha garanterad försörjning i någon form under hela utbildningstiden, så länge som vederbörande fullgör sina åtaganden enligt den individuella studieplanen.

En principiell nackdel med stipendier är, enligt arbetsgruppens bedömning, att stipendiefinansiering är mycket tveksam av etiska skäl samt för arbetsmiljön och arbetsmoral, då doktorander ges olika villkor vad gäller krav på studier, social trygghet eller försörjning, beroende på försörjningsgrund. Det finns stor risk för att doktorander som finansieras med stipendier tillåts utgöra en andra klassens doktorander. Risken finns även att stipendier motverkar rekryteringen av de bästa förmågorna på grund av de sämre villkor som stipendier innebär.

Vilken omfattning har stipendierna?

Omfattningen av stipendier på utbildning på forskarnivå är enligt Högskoleverkets rapport *Kartläggning av stipendier som studiefinansiering i utbildning på forskarnivå* (HSV-rapport 2006:44R) sådan att år 2005 försörjdes 1 918 doktorander under någon period av året av stipendier. Drygt 500 av dessa stipendier hade inrättats av lärosätena själva, medan 300 var donationsstipendier. Majoriteten (drygt 1 100) kom från externa finansiärer. Egeninrättade stipendier är vanligast inom tekniskt och medicinskt vetenskapsområde medan externa stipendier och donationsstipendier dominerar inom hum-samområdet. Enligt HSV minskade antalet egeninrättade stipendier kraftigt till 2006 då 350 stipendier inrättades. Resultatet baseras på en enkät till 20 lärosäten. Arbetsgruppen har inte funnit anledning att upprepa och utvidga undersökningen till samtliga SUHF:s medlemmar.

Enligt aktuell statistik från HSV finansierades höstterminen 2007 1 373 doktorander eller 7,1 % av landets doktorander sina forskarstudier med stipendier. Denna andel har i princip varit oförändrad under det senaste årtiondet. Höstterminen 1999 finansierades 7,6 % av doktoranderna med stipendier och motsvarande siffra för höstterminen 2003 var 7,3 %, dvs användningen av stipendier har i stort sett varit konstant under den senaste 10-årsperioden.

HSV konstaterar i sin rapport att merparten av stipendierna finns vid Uppsala universitet, Göteborgs universitet, KTH, CTH och Handelshögskolan i Stockholm. Att notera är att Lunds universitet inte alls rapporterar några stipendier för finansiering av uppehålle för utbildning på forskarnivå.³ Däremot står inte nämnt något om att s.k. extern finansiering som utbetalas direkt till den antagne inte får vara i form av stipendium. Några stipendier bl.a. från SIDA-SAREC samt från iranska staten har betalats ut direkt till stipendiater som är doktorander.

³ I beslut om Antagningsordning avseende utbildningen på forskarnivå vid Lunds universitet från 2006 framgår att det inte får inrättas stipendier vid universitetet för studiefinansiering inom forskarutbildningen. I föreskrifter om stipendier från 27 juni 2002 framgår vidare att stipendier kan inrättas dels för studenter under utbildning med undantag för forskarutbildning, dels för annan förkovran inom forskning (t.ex. post-doc stipendium).

Donationsstipendier används enligt HSV-rapporten mest för delfinansiering i utbildning på forskarnivå. Det finns en tendens att använda sådana stipendier för andra ändamål än att försörja studenten, dvs för resor m.m.

HSV har räknat ut att under 2005 användes egeninrättade stipendier för 3 129 månaders studier, medan omfattningen under 2006 minskat till 1 642. I samma rapport har man också beräknat att det skulle kosta närmare 28 milj kr att ersätta 2006 års volym av stipendier med doktorandanställningar och 1,5 milj kr att ersätta stipendierna med utbildningsbidrag. Den senare beräkningen baseras på 1642 stipendiemånader och en merkostnad om 900 kr per månad och stipendium.

De olika förekommande typerna av stipendier, om de handlar om resor eller någon månads försörjning osv gör det mycket svårt att utan betydande insatser ange den totala omfattningen av stipendiefinansiering för utbildning på forskarnivå men enligt vår uppfattning ger Höskoleverkets siffror ett gott underlag.

4 Internationalisering och stipendier

I Regeringskansliet förbereds för närvarande förslag vars inriktning sannolikt innebär studieavgifter för studenter som kommer från länder utanför EES-området och föreslås ofta täckas med stipendier. Uttalanden från Utbildningsminister Leijonborg går i den riktningen liksom diskussioner i Globaliseringsrådet, bl.a. i en nyligen publicerad rapport av rektor Thomas Andersson (Underlagsrapport 10) och i en gemensam inlägga till utbildningsdepartementet från Höskoleverket, Internationella programkontoret, STINT och Svenska Institutet. Omfattningen och utformningen av stipendiesystem vid ett eventuellt iförande av studieavgifter har inte förtydligats. Man kan förmoda att det innebär en ökad omfattning av stipendier för studeranden på avancerad nivå, och därmed allmänt utbredd användning i högskolesystemet. På grundläggande och avancerad nivå finns inte samma förordningsmässiga krav enligt högskoleförordningen på försörjning som för doktorander.

Det är av fundamentalt värde att Sverige har en internationell forskarkår. God finansiering som stimulans att attrahera utländska forskare/forskarstuderanden till Sverige är en central del som bidrar till detta. Den svenska traditionen är att vara inkluderande och de finansieringsformer som finns (stipendiering, anställning osv) måste passa internationaliseringssyftet. Vår rekommendation att stipendier inte skall användas som huvudsaklig finansiering av forskarstudier skall därför på intet sätt läsas som en önskan till mindre internationellt utbyte. Snarare bör undvikande av stipendier till förmån för anställning (alternativt utbildningsbidrag) i Sverige göra svensk utbildning på forskarnivå än mer attraktiv på den globala utbildningsmarknaden.

Utbildning av forskarstuderanden som en del i biståndsarbete eller avtal mellan olika länder är en del av det globaliseringsarbete som har stort och brett stöd i Sverige. Svenska Institutet, SIDA/SAREC är svenska myndigheter som har till uppgift att stimulera sådant arbete. Myndigheterna förespråkar stipendier som finansiering med argumentet att om man inte tillåter den billigare stipendiefinansieringen gör man forskningen en otjänst. Vidare hävdar man att utländska stipendiater har annan bakgrund och karriärplan vilket i klartext innebär att de förväntas åka hem och därmed så är social trygghet av mindre betydelse. Gruppen har stor förståelse för

den argumentationen men gör värderingen att likvärdiga förhållanden skall gälla för alla doktorander i samma miljö. Hårdras principen om att stipendiefinansiering ska kunna användas endast för utländska doktorander inskrivna vid svenskt lärosäte riskerar detta att leda till en utveckling där allt fler utländska doktorander av ekonomiska skäl ges sämre villkor än de flesta av sina kollegor. I förlängningen kan det också leda till att svenska institutioner avsiktligt söker attrahera enbart utländska forskarstuderanden och stipendiefinansierade postdoktorer. Det kan leda till svårigheter för svenska studenter att konkurrera på lika villkor. Systemet bör baseras på att mest lämpad person skall ges förtur vid rekrytering av de absolut bästa studenterna och forskarna.

I konsekvens med de resonemang vi för bör också postdoktorala stipendier minskas till förmån för anställningar av den typ som föreslås av Befattningsutredningen. Ökade kostnader för detta bör rimligtvis tillskjutas av statsmakterna, för att forsknings- och utbildningsvolymen i Sverige inte ska minska p.g.a. minskad användning av stipendier.

Vikten av att i internationella avtal kräva att svenska regler för doktorandfinansiering gäller i Sverige

Mot bakgrund av den lika-för-alla-princip som arbetsgruppen starkt förespråkar är det viktigt att lärosätena strävar efter att ge ”svenska villkor” för alla personer som genom olika avtal inbjuds till Sverige, och att det är kostnader för doktorandanställning (alternativt utbildningsbidrag) som bör vara den ekonomiska normen. Karolinska institutet har i avtal med Kina visat att det går att åstadkomma detta som krav. I olika EU-program och gentemot andra finansiärer bör det upprepat klargöras att svensk utbildning på forskarnivå är fyraårig.

5 Pågående förändringar i svensk och europeisk lagstiftning

Ovan har nämnts några förändringar som eventuellt är på väg när det gäller studeranden som kommer från länder utanför EES-området. Det finns ytterligare förslag som inte slutbehandlats och som kan komma att påverka omfattningen av stipendier. Ett sådant förslag är inrättandet av tvååriga postdoktorsanställningar, vilket om det genomförs sannolikt minskar omfattningen av postdoktorala stipendier.

Även resursutredningen RUTII tar upp finansieringen av forskarstuderanden och utgår då från att staten bör budgetera för ett belopp som motsvarar kostnaden för en doktorand med anställning. Om fakulteterna (motsvarande) då får en förbättrad möjlighet att täcka kostnaderna för doktorander kommer naturligtvis stipendiering som finansiering att påverkas.

Våra rekommendationer innefattar ett förslag att lärosätena skall kunna komplettera stipendiedonatorers bidrag med ytterligare medel för att kunna finansiera ett utbildningsbidrag eller doktorandanställning. Implementeringen av detta kommer att vara beroende av tillgången till fakultetsresurser som kan avdelas för sådant ändamål.

Grundläggande för all forskningsfinansiering bör vara att finansiären betalar den fulla kostnaden för sina projekt. I utbildning på forskarnivå är det ofta lösningar där flera finansiärer tillsammans med fakulteten finansierar utbildning på forskarnivån för varje enskild doktorand. Så länge full kostnadstäckning av doktorander-
nas försörjning via de direkta forskningsanslagen till lärosätena inte föreligger, bör samtliga finansiärer i dialog med berörda fakultetsnämnder därför finna lösningar för att dela på försörjningskostnaderna. Detta kan, enligt arbetsgruppen ske även utan användning av stipendier för direktfinansiering av enskilda doktorander. Istället bör medlen som idag går till stipendier användas för delfinansiering av utbildning på forskarnivå.

Framväxten av EU-program som finansiär även av forskarutbildning påverkar otvivelaktigt även svenska regelverk. Om EU i sina program finansierar regelrätt stipendiering i stället för lön – och inte tillåter lön – så kan det innebära svårigheter att hävda de principer som arbetsgruppen förespråkar. Detta bör hållas under observation och diskuteras på europeisk nivå. Situationen är redan idag komplicerad genom att EU finansierar tre års forskarutbildning, inte de fyra år som skulle krävas för full finansiering av svensk forskarutbildning.

6 Exempel på regler och strategier hos finansiärer och lärosäten

Många lärosäten konstaterar i sina regler att ett stipendium inte får avse annat ändamål än utbildning och att de inte får ske med anslagsmedel eller med medel från uppdragsverksamhet. Inte heller får stipendium, enligt dessa riktlinjer, inrättas med medel från andra statliga myndigheter, såsom Vetenskapsrådet. Stipendium får heller inte ges till en person som inom en tvåårsperiod före det tilltänkta stipendieinrättande har mottagit lön från universitetet. KTH anger tre år som en karenstid för samma sak. Stipendier får inte inrättas för längre tid än två år.

Uppsala universitets teknisk-naturvetenskapliga fakultet påminner i sina riktlinjer om att den som uppbär stipendium för forskarutbildning inte kan ha arbetsuppgifter som normalt åligger en forskarstuderande med doktorandtjänst eller utbildningsbidrag med assistentanställning, eller annan anställd person. Om stipendiaten utför sådana arbetsuppgifter kan stipendiet i efterhand bedömas som skattepliktig inkomst. Stockholms universitet tecknar försäkringar för utländska medborgare och medföljande nära anhöriga. Universitetet anger också att stipendier för forskarutbildning skall ledigförklaras.

Lunds universitets regler, där störst restriktivitet krävs, anges i fotnot 2 på sid 6.

Högskolan i Kalmar anger i sina riktlinjer att man kan anta doktorander med finansiering via externt stipendium under förutsättning att arbetssociala och rättssäkerhetsfrågor säkerställs. Likaså kan doktorander antas med finansiering via stipendier som inrättats av HiK under samma förutsättningar dock med inskränkningen att de inte får inrättats av medel tilldelade till enskilda forskare eller forskargrupper vid HiK.

Många finansiärer har inskrivet i sina bidragsvillkor att stipendier inte får inrättas för forskarutbildning (annat än eventuellt i undantagsfall). Det gäller tex. Riksban-

kens jubileumsfond, Vinnova och Stiftelsen för strategisk forskning för att ge några exempel.

Det kan synas som en paradox att olika regelverk gäller inom den statliga förvaltningen. Universitet och högskolor får inte använda statliga medel för att inrätta stipendier, vare sig egna anslag eller bidrag som kommer från t.ex. VR eller VINNOVA. Däremot kan SIDA/SAREC göra det och förefaller uteslutande göra det. Det kan finnas anledning för SUHF att ta upp en diskussion med de olika nationella aktörerna om likartad hantering från olika myndigheters sida.

7 En ny modell – rekommendationer från arbetsgruppen

Utgångspunkten för gruppens rekommendationer är att det är fakultetsnämnden som har ansvar för att doktoranden garanteras försörjning under fyra år i enlighet med studieplan. Man kan i princip sätta villkoren för nivån för denna försörjning. Arbetsgruppen anser att väl motiverat önskemål om likabehandling av doktorander innebär att möjligheterna till direktstipendiering som försörjning av enskilda doktorander skall ersättas av ett enhetligt system för doktoranders försörjning. Detta för att tillförsäkra att kvaliteten upprätthålls genom att konkurrensen om de bästa sökande tydliggörs samtidigt som utbildningen på forskarnivå ger ekonomisk och studiesocial trygghet.

Lärosätena råder själva över egeninrättade stipendier. Externa bidragsgivare bör övertygas om att inte kräva stipendiefinansiering samtidigt som lärosätet bör kunna erbjuda medfinansiering av mellanskillnaden i kostnad mellan stipendium och utbildningsbidrag/doktorandanställning. För detta kommer antingen tillskott av statsanslag eller omprioritering av fakultetsmedel att krävas, för att upprätthålla en bibehållen dimensionering av utbildning på forskarnivå.

Stiftelser och andra finansiärer som ger medel för doktoranders försörjning direkt till doktoranden, eller via lärosätet, bör övertygas om att istället ge bidraget direkt till lärosätet, som å sin sida bör åta sig att trygga doktorandens försörjning under studietiden genom eventuellt nödvändig kompletterande finansiering. Då finansiären kan ha berättigade önskemål om att synas kan det ordnas t.ex. genom att doktorandantagning sker med namngivning av den specifika positionen med finansiärens namn.

Arbetsgruppens förslag

Gruppens rekommendation om en enhetlig modell för användning av medel till stipendier för doktorander innebär att:

- Stipendier ska ej användas som försörjning för en enskild doktorand. Gruppen föreslår istället att det belopp som idag kan förmedlas från finansiärer för att användas till stipendier inom utbildning på forskarnivå, istället ska användas till del av ett ramanslag för hel- eller delförsörjning av doktorander, vilka dock måste fullfinansieras enligt gällande regelverk (t.ex. utbildningsbidrag eller doktorandanställning). Ramanslaget skall täcka samtliga kostnader för doktorandens försörjning och forskning.

- En doktorand som inom ramen för utbytesprogram med utländskt lärosäte är antagen vid svenskt lärosäte, i stället för vid hemlärosäte, skall behandlas likvärdigt med andra doktorander, inklusive finansiering, under den tid de är bosatta i Sverige. Finansieringen för dessa doktorander kan dock ordnas enligt partneruniversitets regler under eventuell tid som doktoranden är bosatt utomlands.
- Fakultetsnämnderna (motsv.) har ansvar för att besluta om den faktiska fördelningen av samtliga medel som kan användas för finansiering av doktorander. Dessa beslut bör fattas efter samråd med berörda finansiärer inklusive i förekommande fall annat betalande lärosäte, företag eller institut.
- Modellen innebär att samtliga finansieringsformer (fakultetsmedel, donationsmedel, projektanslag och stipendiemedel) som används till finansiering av doktorander hanteras enhetligt under fakultetsnämnds ansvar. Beträffande stipendiemedel som donerats för enskild doktorand eller forskningsuppgift, måste dessa kompletteras med andra medel i det fall donerade medel ej är tillräckliga för att ge fullgod doktorandfinansiering
- Om donerade externa medel inte kan användas till finansiering av doktorander på grund av att fullständig finansiering för dessa inte kan garanteras, bör mottagaren (forskare eller universitet, beroende på donationens art) i stället kunna utnyttja donationen till att antingen finansiera färre antal doktorander, eller använda medlen till kompletterade verksamhet relaterad till det finansierade projektet, t.ex. utrustning, resor eller liknande
- Stipendiedonationer bör inte accepteras från finansiärer som inte godtar den nya enhetliga modellen för finansiering av utbildning på forskarnivå,
- Enskild doktorand har naturligtvis rätt att ta emot eventuella stipendier som de erhåller direkt från en finansiär om de ej avser grundförsörjning för utbildning på forskarnivå.

Från rekommendationer till implementering

Den konsekvensanalys som berättigat kan efterfrågas på basis av arbetsgruppens rekommendationer bör göras på både nationell och lokal nivå. Arbetsgruppen föreslår vidare att SUHF efter tillstyrkan av rapportens rekommendationer initierar ett förankringsarbete kring denna modell bland berörda statliga myndigheter och centrala finansiärer. Varje enskilt lärosäte förväntas göra en konsekvensanalys efter sina förutsättningar och bearbeta de lokala finansiärerna att också följa SUHF:s rekommendationer.